

Twee oorkonden van Filips van de Elzas voor het Leprozenhuis, bevattende nieuwe gegevens betreffende de geschiedenis van Gent in de 12e eeuw

DOOR

Dr. A. VERHULST

Bij de voorbereiding van de uitgave van de oorkonden der graven Diederik en Filips van de Elzas, welke we in opdracht van de Koninklijke Commissie voor Geschiedenis ondernemen, hebben we reeds vele onuitgegeven en onbekende oorkonden van deze graven ontdekt. Het heeft geen zin deze afzonderlijk uit te geven nu alle oorkonden der Elzassers in één publicatie zullen opgenomen worden. Men zal het ons echter niet kwalijk nemen wanneer wij op deze stelregel één uitzondering maken, waarvan het belang uit deze studie moge blijken.

In het fonds van het Rijke Gasthuis op het Rijksarchief te Gent, ontdekten we inderdaad een tot nu toe onbekend gebleven en in origineel bewaarde oorkonde van Filips van de Elzas voor het Gentse Leprozenhuis, waarvan de inhoud voor de geschiedenis van de stad Gent zó belangrijk is dat de afzonderlijke kritische uitgave ervan meer dan verantwoord is.

Anderzijds komen zekere beschikkingen uit deze oorkonde eveneens voor in een andere, de enige tot nu toe wél bekende oorkonde van Filips van de Elzas voor het Leprozenhuis, eveneens in origineel bewaard, die we bij de commentaar van het eerste stuk nodig hebben. Deze tweede, reeds vaker gedrukte oorkonde zullen we daarom op deze plaats opnieuw uitgeven, mede omdat er van dit stuk twee minuten of ontwerpen bewaard zijn, die interessante verschillen met de definitieve redactie opleveren en waarvan we de tekst derhalve eveneens in deze studie opnemen.

Het eigenlijke diplomatisch onderzoek van deze stukken zullen we opzettelijk achterwege laten omdat we dit willen overlaten aan dhr W. Prevenier, assistent bij het Seminarie voor Paleografie en Diplomatiek van de Rijksuniversiteit te Gent, die in het kader van een doctorsdissertatie een studie voorbereidt over de kanselarij en de diplomatiek der oorkonden van de graven van Vlaanderen van Diederik van de Elzas tot en met Boudewijn IX, welke de uitgave van deze oorkonden zal voorafgaan. Voegen we echter voor alle zekerheid hier aan toe dat de oorkonden die we zullen bespreken geen bijzondere problemen van diplomatische aard stellen en dat we dergelijke problemen, waar ze zich toch stellen, zullen aanstippen. Voor gegevens betreffende de uitwendige kenmerken van de besproken stukken verwijzen we overigens naar hun beschrijving bij de uitgave en naar de facsimilés ¹.

(1) Zie verder blz. 20 vlg.

Het Leprozenhuis te Gent, later Rijkse Gasthuis genoemd, de ontvanger van onze oorkonden, ontstond niet lang vóór 1146-1149, waarschijnlijk op initiatief van de Gentse schepenenbank². Zowel oorsprong als tijdstip zijn typisch voor de zeer talrijke leprozerijen die tijdens de 12e eeuw in de meeste steden van Noord-West-Europa werden gesticht als bescherming tegen de grote uitbreiding die de melaatsheid er sedert de Kruistochten genomen had³. De plaats waar het Leprozenhuis te Gent werd opgericht is eveneens zeer kenschetsend : op enkele honderden meter van de eigenlijke stad, even buiten de Torrepoot (op het kruispunt Houtlei-Hoogstraat)⁴, ook *Porta Leprosorum* genoemd⁵, daar waar zich heden het Dominikanenklooster bevindt (hoek Holstraat-Hoogstraat)⁶. De grond waarop het Leprozenhuis werd gesticht behoorde toe aan de St Baafsabdij⁷, zoals de meerderheid van de gronden op de linkeroever van de Leie te Gent trouwens⁸. Het stond de abdij vrij een cijns te vragen voor deze grond, hetgeen ze niet blijkt gedaan te hebben⁹. Hij omvatte het gebouw (*mansio, mansus*) met een eerder geringe oppervlakte er omheen, hetgeen tot verdere grondverwervingen noopte, zoals we dadelijk zullen zien. Het was de leprozen verboden de hun niet uitdrukkelijk toegewezen gronden van Sint-Baafs die omheen het huis lagen in te palmen¹⁰. Deze gronden lagen dus blijkbaar onbebouwd. Waarschijnlijk zeer kort na, zoniet gelijktijdig met de stichting van het Leprozenhuis werd er een kapel voor

(2) F. Blockmans, *Het Gentsche Stadspatriciaat tot omstreeks 1302* (Rijksuniversiteit Gent, Werken uitg. Fac. Wijsb. en Letteren, 85e afl., Antwerpen, 1938), blz. 393. De datum « vóór 1146-1149 », bij Blockmans door een drukfout verkeerd aangegeven als « vóór 1147-1149 », steunt op de niet gedateerde oorkonde van Anselmus, bisschop van Doornik, welke hierna, blz. 5, ter sprake komt. Ze dateert blijkbaar van vlak na de stichting van het Leprozenhuis. De datum ervan wordt bepaald door het episcopaat van Anselmus : 1146-1149 (Gams, *Series episcoporum*, Leipzig, 1931, blz. 251). Over het Leprozenhuis, zie C. Diericx, *Mémoires sur la ville de Gand*, I (Gent, 1814), blz. 573 vlgg.

(3) J. Imbert, *Les hôpitaux en France* (coll. « Que sais-je », 1958), blz. 13-17 ; H. Van Werveke, *De Steden. Rechten, instellingen en maatschappelijke toestanden* (Algemene Geschiedenis der Nederlanden, II), blz. 415.

(4) Over deze poort : H. Van Werveke, *Kritische studiën betreffende de oudste geschiedenis van de stad Gent* (Univ. Gent. Werken uitg. Fac. Wijsb. en Lett., 69e afl., Antwerpen, 1933), blz. 88.

(5) Blockmans, *Stadspatriciaat*, blz. 483, A.

(6) Blockmans, *a.w.*, Bijlage IV, Plan van Gent omstreeks 1300, nr 18 (referenties op blz. 477, nr 18).

(7) Van Werveke, *Kritische studiën*, blz. 37 ; A.E. Verhulst, *De Sint-Baafsabdij te Gent en haar grondbezit* (Verhandel. Kon. Vl. Academie, Klasse der Letteren, nr 30, Brussel, 1958), blz. 279, n. 244.

(8) Van Werveke, *a.w.*, blz. 37-40 ; Verhulst, *a.w.*, blz. 277-283.

(9) Oorkonde van Anselmus, bisschop van Doornik, uitg. [C.P. Serrure], *Cartulaire de Saint Bavon à Gand* [Gent, 1836-1840], nr 33, blz. 39 : « *In voluntate quoque abbatis et capituli sui erit si censum singulis annis de terra in qua commanent et quam extra mansum tenent habere voluerint* ». Uit de cijnsregisters van Sint-Baafs betreffende haar bezittingen op de linker Leieoever blijkt niet dat de abdij ooit een cijns heeft geheven voor de grond waarop het Leprozenhuis stond.

(10) Zie de oorkonde geciteerd in voorg. noot en daaruit nog de volgende bepaling : « *leprosis etiam terminos mansionis sue sine assensu abbatis et monachorum suorum extendere non liceat, quod si forte fecerint ab omni possessione tam mansi quam terre extra iacentis. privandos esse censemus* ».

de leprozen opgericht toegewijd aan O.L.Vrouw¹¹. Ze werd tussen 1146 en 1149 door Anselmus, bisschop van Doornik, gewijd¹². Dit gaf aanleiding tot een regeling der kerkelijke rechten met de St Baafsabdij die de patronaatsrechten op de gehele linker Leieoever te Gent uitoefende. Het Leprozenhuis was gelegen in de parochie Akkergem en de rechten van de pastoor van de St Maartenskerk aldaar moesten gewaarborgd worden. Hoe dit geschiedde kan hier verder buiten beschouwing blijven¹³.

Reeds stipten we aan dat het Leprozenhuis weldra uitbreiding moest zoeken buiten het kleine stukje grond dat door St Baafs bij de stichting — niet in eigendom! — was afgestaan.

Met deze verwerving van grond in de onmiddellijke nabijheid van het Leprozenhuis staan de twee oorkonden van Filips van de Elzas voor deze instelling in verband welke we in het kader van deze studie wensen te bespreken. Beide hebben immers tot voorwerp de schenking door Filips van de Elzas aan het Leprozenhuis van het in de nabijheid daarvan gelegen Marialand. Elk van hen bevat echter nog andere gegevens waarvan het belang ver uitreikt boven de geschiedenis van het Leprozenhuis zelf en die we in een afzonderlijke paragraaf zullen bestuderen.

De eerste van beide in origineel bewaarde oorkonden is gedateerd, de andere niet. De gedateerde oorkonde, meteen degene die tot nu toe onbekend en onuitgegeven bleef, dagteekent van vóór augustus 1176¹⁴. De niet gedateerde oorkonde kunnen we, op grond van de getuigenlijst, dateren: 1183-1184¹⁵.

(11) De toewijding aan O.L. Vrouw blijkt uit de oorkonde van Filips van de Elzas welke we op blz. 22 uitgeven: « *per manum meam in ecclesia beate Marie Gandavi ad usus leprosororum et aliorum ibidem Deo militantium* ». Diericx, *Mémoires*, I, blz. 581-582 (a), geeft deze oorkonde eveneens uit. In de aangehaalde zinsnede verbeterde hij, op eigen houtje, « *in ecclesia beate Marie Gandavi* » in: « *in terra beate Marie juxta Gandavum* » en verwijt hij Mireus in zijn uitgave (Mireus-Foppens, *Opera diplomatice*, IV, blz. 212) de woorden « *in ecclesia sancte Marie Gandavi* » gesubstitueerd te hebben aan de versie die hij, Diericx, als de oorspronkelijke geeft! Het Leprozenhuis wordt in latere stukken genoemd « *het gasthuis van Onser Vrouwen ter lazarien* » (oorkonde van 1478, uitg. Diericx, *Mémoires*, I, blz. 579, n. 2).

(12) Zie de oorkonde geciteerd in n.9.

(13) Men leze de tekst van de in n. 9 geciteerde oorkonde erop na.

(14) Zie verder, op blz. 20 n. 1. Deze oorkonde bleef onbekend, zelfs aan Blockmans, wellicht omdat ze tot voor enkele jaren berustte in het archief van het Bisdóm Gent, waarvan het grootste deel, dank zij de zorgen van Dr Gijsseling, thans op het Rijksarchief te Gent is gedeponereerd. De tweede oorkonde van Filips voor het Leprozenhuis, welke o.m. door Mireus-Foppens werd uitgegeven, berustte tot voor enkele jaren eveneens op het archief van het Bisdóm. Wij betwijfelen het of Dr Blockmans die in zijn *Stadspatriciaat*, blz. 78 n.6 (op blz. 79) naar het origineel verwijst, dit origineel van het Bisdóm wel gezien heeft. Als bewaarplaats geeft hij aan: Rijksarchief Gent, Rijke Gasthuis, charters, doos I en vermeldt: « oorspronkelijk (met klad?) ». Hieruit blijkt dat hij het ontwerp beginnende met een *invocatio* per vergissing voor het origineel gehouden heeft, en het tweede ontwerp (terecht) voor een klad. Tot vóór enkele jaren berustten immers op het Rijkarchief enkel de twee ontwerpen!

(15) G. de Mecinis, met de titel *Insulensis prepositus* als getuige in deze oorkonde geciteerd, werd proost van St Pieters te Rijsel in het begin van 1183: deze *terminus a quo* werd reeds aan onze oorkonde gegeven door Reusens, *Les chancelleries inférieures en Belgique* (Analectes pour servir à l'histoire ecclésiastique

In het stuk van 1176 deelt Filips van de Elzas mede dat hij aan het Gentse Leprozenhuis heeft geschonken « *terram illam novam iuxta domum illorum* ». Het is niet moeilijk te bewijzen dat hiermede het naast het Leprozenhuis gelegen Marialand is bedoeld, dat later — blijkbaar wegens het bezit ervan door het aan de H. Maria toegewijde Leprozenhuis — zo werd genoemd. Het Marialand, tenminste het deel ervan dat aan het Leprozenhuis toebehoorde, strekte zich uit binnen de driehoek die als basis had de Peperstraat en als opstaande zijden de Hoogstraat en de huidige Begijnengracht, tussen het einde van de Burgstraat en de vroegere Brugse Poort. Nog in de 16e eeuw was dit bezit van het Leprozenhuis afgebakend door een kruis op de uiteinden van de Peperstraat en door een blauwe paalsteen op de punt van de driehoek, waar thans Begijnengracht en Hoogstraat samenkomen¹⁶. De tekst zelf van de oorkonde zegt dat deze « *terra nova* » onmiddellijk naast het Leprozenhuis gelegen was. Bovendien was deze grond, die blijkbaar niet lang voordien nog braak lag, eigendom van de graaf. De grafelijke gronden op de linkeroever van de Leie, waar vanouds de St Baafsabdij nagenoeg de enige allodiale grondbezitter was, waren niet talrijk. Prof. Van Werveke heeft ze destijds alle geïdentificeerd¹⁷. Het waren meestal « upstallen », woeste gronden, die de graaf zich temidden van het abdijsdomein, waarschijnlijk sedert de 10e eeuw, had voorbehouden. De grond die in 1176 door Filips van de Elzas aan het Leprozenhuis werd geschonken was blijkbaar zo'n grafelijke « upstal » geweest. Wanneer de graaf in 1300 aan de stad Gent zijn rechten op de « *terre Sainte Marie* » verkoopt maakt hij uitdrukkelijk voorbehoud voor de rechten die het Leprozenhuis in het Marialand bezit¹⁸. Als bovendien de Gentse schepenen in een memorie van 1505 deze verkoop en het daarin gemaakte voorbehoud betreffende de rechten der Leprozen in het Marialand vermelden, dan voegen zij daaraan toe dat het grondbezit der Leprozen aldaar precies 22 gemeten bedraagt¹⁹. Welnu, in de tweede oorkonde van Filips van de Elzas voor het Leprozenhuis wordt van de geschonken *terra nova* gezegd dat hij in 22 *mansurae* was verdeeld, iedere *mansura* dus blijkbaar met een omvang van 1 *gemet*. De bestendigheid van deze verdeling is in ieder geval treffend en de identificatie van de geschonken *terra nova* met het Marialand duidelijk genoeg.

Bij deze verdeling van het grondbezit der Leprozen in het Marialand in 22 *mansurae* moeten we nu iets langer blijven stilstaan. Het is de tweede, niet gedateerde oorkonde van Filips (waarschijnlijk a°1183-1184) die ons hierover de meeste bijzonderheden mededeelt. De oorkonde van 1176 vermeldt deze verdeling weliswaar niet uitdrukkelijk; maar de gegevens die zij op haar beurt over de *terra nova* mededeelt vullen op

de la Belgique, 2e série, dl X = dl. XXVI, 1896), blz. 111 n. 2. De *terminus ad quem* wordt gegeven door de datum van het laatst bekende optreden van een andere getuige, *Sigerus notarius Gandensis*, nl. 1184 (vgl. Reusens, a.w., blz. 128).

(16) Diericx, *Mémoires*, I, blz. 584-585; Blockmans, *Stadspatriciaat*, Bijlage IV, Plan van Gent ca 1300, B 5

(17) H. Van Werveke, *Kritische studiën*, blz. 39.

(18) Diericx, *Mémoires*, I, blz. 570-571, n. ; Van Werveke, a.w., blz. 73.

(19) Diericx, *Mémoires*, I, blz. 584-585.

bijzonder merkwaardige en gelukkige wijze aan hetgeen wij hierover uit de andere oorkonde weten.

Eerst en vooral blijkt uit beide oorkonden dat deze *terra nova*, vooraleer zij door de graaf aan de Leprozen werd geschonken, in het bezit was geweest van een zekere *Gerardus Albus* (volgens de oorkonde van 1183-1184) of *Gerardus Blundus* (volgens de oorkonde van 1176). De verschillende vertaling door de twee oorkonden van de bijnaam « De Witte » laat niet toe te twijfelen aan de identiteit van Gerardus Albus en Gerardus Blundus, een identiteit die ons overigens straks tot belangrijke conclusies in staat zal stellen. Voorlopig stellen we ons tevreden met de mededeling uit de oorkonde van 1176, volgens dewelke Gerardus « De Witte » een *serviens* was van de graaf, aan wie de graaf de *terra nova* had uitgegeven, blijkbaar als leen. Dezelfde oorkonde zegt immers dat Gerardus de grond terug bracht in handen van de graaf, niet alleen « *in presentia scabinorum Gandensium* » — hetgeen waarschijnlijk door de verdere bestemming van de grond moet verklaard worden — maar in de eerste plaats « *in presentia hominum meorum* », hetgeen wel duidelijk op de teruggave wijst van een leen.

Zoals reeds werd aangestipt deelt de tweede (ongedateerde) oorkonde van Filips van de Elzas mede dat Gerardus dit leen reeds geruime tijd voordien in 22 *mansurae* had verdeeld en iedere *mansura* had uitgegeven tegen een jaarlijkse cijns van 4 *solidi*. Hieruit volgt dat het Gerardus is geweest die de grafelijke « upstal » tot een bewoonbare « *terra nova* » heeft omgevormd. Daarna heeft hij het terrein verkaveld in percelen van 1 gemet die blijkbaar bestemd waren om er een huis op te bouwen met een lapje grond er omheen. Hij heeft tenslotte deze percelen alle uitgegeven tegen een eenvormige geldcijns van 4 *solidi*. In 1176, d.i. op het ogenblik van de schenking aan het Leprozenhuis van het verkavelde terrein, waren de *mansurae* reeds bewoond. We vernemen immers uit de eerste oorkonde van Filips van de Elzas dat Gerard, bij de afstand van zijn leen, de voorwaarde bedong dat de cijns van één der *mansurae*, nl. de 4 *solidi* opgebracht door de *mansura Tanchredi*, niet zou afgedragen worden aan het Leprozenhuis, al verwierf het blijkbaar wel het eigendomsrecht van deze *mansura*, maar aan de priester van de St Veerlekerk die *capellanus* was van de graaf, opdat hij ermede « *in sex ecclesiis gandensis opidi* » een jaargetijde zou laten plaats hebben op de 17e januari, ter nagedachtenis van het overlijden van Diederik van de Elzas ²⁰.

De verkaveling en de vercijnzing door Gerardus, vóór 1176, van de *terra nova* werd reeds terloops door F. Blockmans aangestipt in zijn studie over het Gentse stadspatriciaat, met verwijzing naar de ontwerpen van de ongedateerde oorkonde van Filips voor het Leprozenhuis ²¹. Dr Blockmans heeft echter het geval niet verder onderzocht terwijl de grafelijke oorkonde van 1176 voor het Leprozenhuis hem bovendien onbekend bleef. Tegen de door Blockmans geschetste achtergrond van de verkaveling en vercijnzing van de *portus*-bodem ²² neemt het geval van het Maria-

(20) Hierover verder, blz. 13.

(21) Blockmans, *Stadspatriciaat*, blz. 78, n.6 (op blz. 79). Zie hoger, n. 14.

(22) Blockmans, *a.w.*, blz. 75-97.

land nochtans een zeer bijzondere plaats in. Allereerst gaat het niet om de verkaveling of vercijnzing van een patricische *hereditas*. De grond is evenmin in het eigenlijke *portus* gelegen. Toch zijn er elementen die een vergelijking en zelfs een verband opdringen met hetgeen er op de patricische *hereditates* in het *portus* gebeurde. Zowel hier als daar verkaveling in *mansurae*, dit zijn: geen eigenlijke landbouwuitbatingen, doch in de eerste plaats gronden voor woningen met eventueel een stukje land of tuin er omheen. De verkaveling van het Marialand heeft echter iets systematischer, hetgeen tot uiting komt in de eenvormige en uitsluitend in geld gestipuleerde cijns van 4 *solidi* voor ieder der 22 even grote *mansurae*, terwijl de bekende cijnsen voor *mansurae* in het *portus* onderling verschillen, waarschijnlijk ook wel wegens een minder eenvormige oppervlakte der *mansurae*, en bovendien niet uitsluitend in geld gestipuleerd zijn, maar meestal eveneens de jaarlijkse levering van enkele kippen omvatten²³. Dit verschil moet hoofdzakelijk verklaard worden door het feit dat het Marialand een voordien niet uitgebate of bewoonde *terra nova* was die, zoals vele *terrae novae* op het platteland rond dat tijdstip, ineens werd verkaveld en vercijnst. Voor het overige heeft de vercijnzing van het Marialand meer gemeen met de vercijnzing van stadsgronden dan met de uitgifte van nieuw ontgonnen landbouwgronden. Al geschieden de uitgiften van nieuw ontgonnen gronden op het platteland. vnl. in de omgeving van Gent (!), eveneens tegen eenvormige en uitsluitend in geld gestipuleerde cijnsen, toch is het bedrag van deze laatste inderdaad veel minder hoog. Op het platteland in de omgeving van Gent stipuleerde men op het einde van de 12e eeuw doorgaans een cijns van 1 sol. per bunder²⁴. Vergeleken met de 4 sol. per gemet in het Marialand betekent dit een verhouding van 1 : 12²⁵. Men ziet uit deze sprekende cijfers hoe duur de stadsground, of zelfs de grond vlak naast het *portus*, op het einde van de 12e eeuw geworden was en welk een aanzienlijk bedrag hij opbracht aan degene die hem vercijnsde.

Het is dus vrij waarschijnlijk dat Gerardus bij deze winstgevende operatie het voorbeeld van de vercijnzing der patricische *hereditates* voor ogen heeft gehad. Dit lijkt nog waarschijnlijker als men weet dat Gerardus Albus wellicht tot een Gentse patricische familie behoorde. Hij zelf was geen *opidanus Gandensis*, zoals we verder zullen zien. Zijn broeder *Henricus* evenmin : deze was een leenman van de St Pietersabdij²⁶. Doch er is een Fulc(h)ro Albus bekend als Gents schepen in 1169²⁷ die zelfs de oorkonde van Filips voor het Leprozenhuis van 1176 in die hoedanigheid mede ondertekende. We mogen aannemen dat het de vader, zonet de broer van Gerardus Albus was. Gerardus Albus moet dus een lid geweest zijn van een patricische familie die nochtans een andere loopbaan gekozen heeft, zoals we verder zullen zien, hetgeen tevens een verklaring voor de wijziging van zijn familienaam van *Albus* naar *Blundus* zal kunnen

(23) Blockmans, *a.w.*, blz. 80-83.

(24) Verhulst, *De Sint-Baafsabdij te Gent en haar grondbezit*, blz. 305.

(25) Er gingen in het Gentse 3 gemeten in een bunder. Zie Verhulst, *a.w.*, blz.

XXXIII.

(26) Blockmans, *Stadspatriciaat*, blz. 498, r. 13-14 (a^o 1227).

(27) Blockmans, *a.w.*, blz. 456.

blijken te zijn²⁸. Zijn patricische afkomst zou meteen de vrijgevigheid van Gerardus Albus tegenover het Leprozenhuis verklaren. Dit hospitaal was immers zeer waarschijnlijk door de Gentse schepenbank gesticht en twee Gentse schepenen traden op als beheerders of voogden van deze instelling²⁹.

We hebben ons tot nu toe nog niet beziggehouden met de vraag waarom, nadat in 1176 een eerste oorkonde betreffende de schenking aan het Leprozenhuis door de graaf was afgeleverd, enkele jaren later, zeer waarschijnlijk in 1183-1184, de aflevering van een tweede oorkonde door de graaf noodzakelijk bleek. Een vergelijking van de tekst van beide stukken wekt al gauw een vermoeden hieromtrent op. De oorkonde van 1176 is zeer bondig: ze vermeldt eenvoudig de schenking en het hoger aangestipte voorbehoud betreffende de bestemming van de cijns van de *mansura Tanchredi*. Het doel van de tweede oorkonde is niet de schenking zelf, die bij het begin slechts even vermeld wordt, maar het regime van de geschonken *mansurae*, zowel tegenover de nieuwe eigenaar, het Leprozenhuis, als tegenover de graaf. In de eerste oorkonde was hierover niets gezegd en men kan vermoeden dat hier al vlug betwisting was over ontstaan. We worden in dit vermoeden gesterkt door het feit dat van de tweede oorkonde twee minuten of ontwerpen bewaard zijn³⁰ die, op een punt van essentieel belang in het regime der *mansurae*, belangrijke verschillen opleveren met de tekst van de oorkonde. De minuten onderling verschillen niet, tenzij dat in één van beide de tekst wordt voorafgegaan door de *invocatio* « *In nomine sancte et individue trinitatis amen* ». Op de zuiver tekstuele verschillen tussen oorkonde en minuut zullen we niet ingaan. De lezer zal ze in de uitgave achteraan in dit artikel gemakkelijk zelf ontdekken. We vermelden hier enkel de protocollaire verschillen welke er op wijzen dat we met een minuut of ontwerp te maken hebben: aldus de *invocatio* van de oorkonde welke verschilt van de zo juist aangehaalde, voorkomend in één van beide ontwerpen; aldus het feit dat het ontwerp opgesteld is als een objectieve *notitia* (wat reeds op een redactie door de beneficiaris wijst), terwijl de oorkonde de gebruikelijke subjectieve vorm aanwendt; de afwezigheid in het ontwerp van de gebruikelijke *corroboratio*-formule, in de oorkonde de bezegeling en de getuigen aankondigend welke in het ontwerp natuurlijk ontbreken en de vervanging in het ontwerp van dit deel door een typische kerkelijke *sanctio*, met aan het slot de *apprecatio*: « *Amen* ».

Na aan de verdeling van de *terra nova* in 22 *mansurae* te hebben herinnerd vermeldt de oorkonde het bedrag van de cijns (4 sol.) die, zoals gebruikelijk, in twee keren kon voldaan worden (Kerstmis en 24 juni). Vervolgens behandelt zij het geval van de overgang van de *mansura* op de erfgenaam bij de dood van de erflater, waaruit meteen het erfelijk karakter van de tenure blijkt: dit wordt alleen beperkt door de verplich-

(28) Zie verder, blz. 13.

(29) Blockmans, *a.w.*, blz. 344 n. 5 en 350 n. 2. Vgl. een gelijkaardige toestand te Luik vermeld door Van Werveke, *De Steden. Rechten, instellingen en maatschappelijke toestanden* (Alg. Gesch. der Nederlanden, II), blz. 380.

(30) Zie de uitgave achteraan in dit artikel, blz. 23.

ting voor de erfgenaam de *magister hospitalis* te verzoeken hem in het bezit van de tenure te stellen, echter zonder dat dit de betaling van enig verheffingsrecht mocht meebrengen. In plaats van hiervoor de term *relevium* te gebruiken spreekt het ontwerp van « *absque manuum unctione* », een wel zeer typische uitdrukking³¹. In geval van verkoop van de *mansura* door de tenure-houder daarentegen, int de *magister hospitalis* van de verkoper en de koper 18 *nummi*, waarschijnlijk *solidi*, en voor de verkoop van een deel van de *mansura*, welke hier ook als normaal is voorzien, wordt dit bedrag naar evenredigheid bepaald (9 *nummi* voor een halve *mansura* enz.). Wellicht wordt hier op de zo winstgevende ondervercijsing door de tenurehouder gezinspeeld. De *mansura* mocht in pand gegeven worden door de tenurehouder, echter niet zonder de toestemming van de *magister hospitalis* die hiervoor weer geen betaling mocht eisen. Een gunstig persoonlijk statuut voor de bewoners der *mansurae* werd eveneens bedongen : van hen mocht geen vernederende betaling (*exactio*) noch enig « *servile* » (*opus*) geëist worden ; ze waren, na er « *per annum et diem* » gewoond te hebben zonder door hun eventuele vroegere heren te zijn teruggehaald, vrij van iedere persoonlijke verplichting. In dit opzicht stonden ze dus op gelijke voet met de inwoners van de eigenlijke stad en gold ook voor hen de regel : « *Stadtluft macht frei* »³². Deze gelijkstelling met de *opidani Gandenses* komt ook tot uiting in de laatste bepaling van de oorkonde. Indien de bewoner van een *mansura* uit het Marialand een handelaar is dan mag hij daarom nergens strenger behandeld worden dan een handelaar uit het *portus*, m.a.w. overal zal hij van dezelfde voorrechten genieten. Uit de tekst van het ontwerp, die hier explicieter is, blijkt dat hiermede meer bepaald de tolvrijstellingen waarvan de Gentenaars genoten bedoeld worden³³.

(31) Inderdaad, « *manuum unctio* » is geen technische term, doch integendeel een uitdrukking die zeer waarschijnlijk aan de (volkse) omgangstaal is ontleend en hieruit in het latijn werd vertaald. Daarom werd ze in de oorkonde dan ook vervangen door het woord « *relevium* ». Voor het equivalent in de volkstaal van « *manuum unctio* » moet men zeer waarschijnlijk denken aan de middelnederlandse uitdrukking : (*enen*) *die hant salven*, met de betekenis : aan iemand iets geven, geld in de hand stoppen om van hem iets te krijgen (Verwijs-Verdam, *Middelnederlandsch Woordenboek*, dl. VII, *sub v^o salven*). In de omgangstaal uit onze tijd, ook in het frans en het engels, wordt deze uitdrukking gewoonlijk gebruikt wanneer het een omkoperij geldt. De betekenis van de uitdrukking is echter ruimer. Zij impliceert niet noodzakelijkerwijze een onwettelijke handeling, maar wel het toekennen van een gunst, echter steeds tegen betaling. De semasiologische ontwikkeling van *relevium-manuum unctio* is dus vrij duidelijk : het « *relevium* » wordt inderdaad aan de heer betaald, als prijs voor zijn instemming tot het in het bezitnemen van de erfelijke tenure door de erfopvolger. Het is wel zeer typisch, èn voor de reële betekenis die de term *relevium* in de 12e eeuw had, èn voor de oorsprong van het ontwerp van de oorkonde (hierover blz. 11), dat in het ontwerp de volkse uitdrukking « *manuum unctio* » wordt gebruikt. Wij danken van harte Prof. Dr. F.L. Ganshof die ons deze verklaring heeft voorgesteld.

(32) Van Werveke, *De Steden* (Alg. Gesch. der Nederlanden, II), blz. 398; Blockmans, *Stadspariciaat*, blz. 78 n. 4.

(33) Een voorbeeld van een dergelijk tolprivilegie rond het tijdstip dat ons bezighoudt bij Blockmans, *a.w.*, blz. 178. De tekst van het ontwerp bepaalt dat de verkoop van tiendopbrengsten van dit gunstig regime niet kan genieten. De grafelijke oorkonde, die trouwens algemener is in haar formulering, heeft deze bepaling niet weerhouden.

Tot hier toe zijn de verschillen tussen oorkonde en ontwerp slechts van ondergeschikt belang geweest. Met opzet hebben we echter de voorlaatste beschikking uit de oorkonde onbesproken gelaten. Zij verschilt immers grondig van de overeenkomstige bepaling uit het ontwerp. Deze bepaling betreft de uitoefening van de rechtspraak over het Marialand. In het ontwerp wordt bepaald dat een misdrijf waarbij bloed is gevloeid (« *aliquod forisfactum utpote sanguinis effusionem* ») of een misdrijf dat op dezelfde voet mag gesteld worden (« *vel aliquid huiusmodi* »), m.a.w. dat tot de hoge rechtspraak behoort, door de *hospitarius*, d.i. de *magister hospitalis*, en zijn medebroeders, in rechte zal behandeld worden. Slechts wanneer dezen de zaak niet kunnen behandelen « *pro difficultate cause* », zullen zij haar aan de graaf overmaken. De graaf is, blijkens de tekst van de oorkonde, op dit voorstel niet ingegaan. Bovendien heeft hij de wederzijdse gerechtelijke bevoegdheden nauwkeuriger afgebakend. Zijn beschikking luidt immers : « *magnam autem iusticiam mihi retinui, minorem vero eis reliqui* ». Deze bepaling ligt helemaal in de lijn van de strafrechtelijke politiek van de Elzassers, die zich overal de bloedrechtspraak (*magna iusticia*) hebben voorbehouden. Dit is waarschijnlijk ook één van de punten geweest die tot de aflevering van een tweede oorkonde aan het Leprozenhuis in verband met het Marialand aanleiding hebben gegeven. Tot aan de verkoop van de rechtspraak over het Marialand aan de stad Gent, in 1300, is de bepaling uit deze oorkonde van kracht gebleven. In dit verband stellen wij tenslotte de volgende vraag : mag men in de beschikking van het ontwerp betreffende de hoge rechtspraak niet een poging zien van de Gentse schepenen hun invloed onrechtstreeks tot de rechtspraak over het Marialand uit te breiden? Zij waren immers toch van rechtswege beheerders van het door hen gestichte Leprozenhuis? Trouwens, aan wie moet de redactie van het ontwerp worden toegeschreven? Licht het niet voor de hand hier aan de beheerders van het Leprozenhuis te denken? Deze vraag heeft ook nog een ander aspect : het eigenlijke op schrift stellen van beide ontwerpen en van de twee grafelijke oorkonden. Wat deze laatste betreft geloven wij, zonder op de conclusies van dhr Prevenier te willen vooruitlopen, dat zij in de grafelijke kanselarij, in ieder geval niet door de ontvanger werden opgesteld. Waar werden echter beide ontwerpen op schrift gesteld? Beschikte het Leprozenhuis over een scribent of heeft het beroep gedaan op zijn beheerders, m.a.w. op de diensten van de Gentse schepenbank? Wij hopen dat het diplomatisch onderzoek van dhr Prevenier op deze vragen een antwoord zal brengen dat meteen ook op de zo juist gestelde vragen betreffende de inhoud van de bestudeerde teksten licht zal kunnen werpen.

Bij de aanvang van dit artikel hebben wij er al op gewezen dat de tot heden onbekend gebleven oorkonde van graaf Filips van 1176, behalve in verband met het Leprozenhuis, ook gegevens bevat die rechtstreeks voor de geschiedenis van de stad Gent belangrijk zijn. In deze laatste

paragraaf zullen wij ze dan ook afzonderlijk, los van de geschiedenis van het Leprozenhuis, behandelen.

1. Uit de vergelijking van de oorkonde van 1176 met de niet gedateerde oorkonde van Filips van de Elzas voor het Leprozenhuis is ons reeds de identiteit gebleken van *Gerardus Blundus* met *Gerardus Albus*. We hebben ook het feit vermeld dat Gerardus in de oorkonde van 1176 een *serviens* van de graaf wordt genoemd. Welnu, slaan wij het standaardwerk van H. Nowé, *Les baillis comtaux de Flandre* erop na, dan stellen we vast dat de *serviens* Gerardus Blundus in feite één van de vroegst bekende baljuws uit het graafschap is, meer nog: de eerste baljuw van Gent. Uit teksten welke Nowé aanhaalt, dagtekenend van ca 1169-1170, blijkt dat hij er de titel draagt van *minister comitis* en *vices comitis agente*³⁴. Niet alleen kennen we dus nu een titel en een activiteit meer dan deze eerste baljuw — de verkregen gelijkstelling van *Gerardus Blundus* met *Gerardus Albus* werpt bovendien een nieuw licht op de oorsprong en de afkomst der eerste baljuws. We zijn immers tot het besluit gekomen dat Gerardus uit een Gentse patriciërsfamilie stamt, waarvan een lid schepen was te Gent rond hetzelfde ogenblik. Zoals zijn broer Henricus, die leenman werd van de St Pietersabdij, koos Gerardus een carrière buiten het eigenlijke patriciërsmilieu. Het geval van *Gerardus Blundus* vormt dus een mooie illustratie van de stelling van Pirenne en Nowé volgens dewelke de graaf de eerste baljuws buiten het kader der grafelijke officieren van het oude type recruteerde. In een zekere zin mogen we *Gerardus Blundus* dan ook als een *homo novus* bestempelen. Voorzeker, hij was geen *notarius*, zoals verschillende vroege baljuws. Dit doet echter niets af aan de stelling van Nowé in wiens opvatting de baljuws vooral *als instelling* sommige bevoegdheden der verdwijnende *notarii* hebben overgenomen. De stelling van Nowé over de oorsprong van de baljuws is trouwens soepel genoeg opdat een geval als dat van *Gerardus Blundus* er zijn plaats zou kunnen in vinden. Is het bezit door *Gerardus Blundus* van de grafelijke «*upstal*» in het Marialand trouwens niet een aanduiding dat deze *serviens*, zoals talrijke andere grafelijke *servientes*, op de ene of andere wijze iets met het beheer van het grafelijke domein te maken had? Nowé citeert zelfs het geval waarbij *Gerardus Blundus*, samen met een *notarius*, de grafelijke rechten vrijwaart over enkele onvrijen binnen het St Pietersdomein³⁵, hetgeen toch als een daad in verband met de grafelijke domaniale administratie mag beschouwd worden.

Een laatste opmerking tenslotte. *Blundus* of *Albus* zijn twee vertalingen van de familienaam «*De Witte*». Het is echter typisch dat de

(34) H. Nowé, *Les baillis comtaux de Flandre* (Académie royale de Belgique, Classe des Lettres, Mémoires in-8°, XXV. Brussel, 1929), blz. 42, 44, 54. Nowé vermeldt als één van de kwalificaties: *vices comitis agente Gandavi*. Blockmans, *Stadspatriciaat*, blz. 455 n. 6 heeft echter opgemerkt dat *Gandavi* in de oorkonde waaruit deze titel komt, geen bepaling is van *agente* doch wel van *Actum...* Niettemin blijft het duidelijk dat Gerardus baljuw was te Gent.

(35) Nowé. *a.w.* blz. 165 n. 1.

naam *Blundus* precies voorkomt in stukken waarin Gerardus als *serviens* en *minister comitis* optreedt ³⁶ of in stukken die, zoals de oorkonde van 1176, aan het grafelijke initiatief zijn ontsproten, om het zo uit te drukken. In de teksten waarvan het ontstaan langs de kant van het stads-magistraat of het Leprozenhuis te zoeken is, zoals de beide ontwerpen en de niet gedateerde oorkonde van Filips die er het resultaat van is, wordt Gerardus daarentegen steeds met zijn *Gentse* familienaam *Albus* aangeduid. Dit is o.i. meer dan een louter toeval.

2. Een tweede gegeven uit de oorkonde van 1176 is de vermelding van de « *sex ecclesiis gandensis opidi* » waar een jaargetijde voor het overlijden van Diederik van de Elzas moest gehouden worden op 17 januari. Met deze zes kerken worden waarschijnlijk bedoeld: de O. L.-Vr. kerk bij de St Pietersabdij, de H. Kerstkerk bij de St Baafsabdij en de vier eigenlijke *portus*-kerken: St Jans, St Niklaas, St Jacobs en St Michiels. Zo we het niet reeds uit andere bronnen wisten dan blijkt hieruit dat meer bepaald de *portus*-kerken in 1176 zelfstandige parochiekerken waren ³⁷. Indien verder onze opsomming der zes kerken juist is dan blijkt hieruit eveneens dat de parochiekerken naast beide abdijen wél, de St Veerle en de St Maartenskerk echter niet, als eigenlijke stadskerken werden beschouwd. T.a.v. de St Maartenskerk is zulks een bevestiging van de constatacie van De Clercq dat de St Michielskerk zeer vlug de landelijke kerk te Akker-gem, waarvan zij oorspronkelijk een kapel was, wegens haar stedelijk karakter en het daaraan verbonden economisch en prestige-overwicht, in de schaduw heeft gesteld ³⁸.
3. De bepaling van de oorkonde van 1176 dat de « *sacerdos sancte Pharaheldis, capellanus meus* » ontvanger zal zijn van de 4 *solidi* uit de *mansura Tanchredi* die hij jaarlijks voor het jaargetijde van Diederik van de Elzas onder de zes *Gentse* kerken moet verdelen, verdient eveneens een nadere beschouwing, al heeft ze minder rechtstreeks belang voor de *Gentse* geschiedenis. De vermeldingen van plaatselijke grafelijke *capellani* vóór 1180 zijn immers zeer schaars, zoniet volledig ontbrekend. Prof. Strubbe heeft erop gewezen dat pas omstreeks 1180 de *capellani* uit het centrale grafelijke hofbestuur werden getrokken en plaatselijk met de bediening van een grafelijke kapelanij werden belast ³⁹. We vragen ons af of bepaalde *capellani* te dier gelegenheid niet tot *notarius* werden bevorderd en met de inning van het geheel of een deel van de inkomsten behorend tot de grafelijke domaniale centrale van hun standplaats werden belast. Sommige *capellani* waren

(36) Nowé, *a.w.*, blz. 42, 44, 54.

(37) Zij waren dit waarschijnlijk ten laatste sedert 1169. Vgl. G. De Clercq, *De kerkelijke instellingen te Gent in verband met de oudste stedelijke geschiedenis* (Nederlandsche Historiebladen, II, 1939), blz. 129-131.

(38) De Clercq, *art. cit.*, blz. 133-134.

(39) E.I. Strubbe, *Egidius van Breedene* (Rijksuniv. Gent. Werken uitg. Fac. Wijsb. en Lett., 94e afl. Brugge, 1942), blz. 39.

inderdaad tegelijkertijd *notarii*⁴⁰. In ieder geval treft het ons dat de Gentse *capellanus* uit de oorkonde van 1176, tevens priester, zoals alle *capellani*, en waarschijnlijk ook kanunnik van de castrale kapel Ste Veerle, met de inning van de 4 *solidi* uit het Marialand was belast. Het kan weliswaar een louter praktische schikking zijn, maar het treft ons toch, niet alleen omdat het Marialand grafelijk domein was geweest, doch vooral omdat enkele jaren later, in 1179, precies een kanunnik van Ste Veerle, Simon, uitdrukkelijk *Gandensis notarius* wordt genoemd⁴¹ er er vanaf dat ogenblik te Gent dus een tweede *notarius* blijkt te bestaan, naast de *Sigerus Gandensis notarius* die de oorkonde van 1176 voor het Leprozenhuis mede ondertekent. Het toeval wil zelfs — is het wel een toeval? — dat de tweede niet gedateerde oorkonde van graaf Filips voor het Leprozenhuis, als enige in haar soort, door beide Gentse *notarii samen* ondertekend is! De vraag luidt dus: is de *capellanus* uit de oorkonde van 1176 (die slechts door één *notarius Gandensis* nl. Sigerus is ondertekend) kort nadien bevorderd geworden tot *notarius* en is hij te identificeren met de *Simon notarius Gandensis*, kanunnik van Ste Veerle, die vanaf 1179 te Gent optreedt, waar hij ook belast is met het toezicht op de scholen die te Gent zouden worden opgericht?⁴² De uitzonderlijke toestand van het bestaan van twee *notarii* voor één domaniale centrale is trouwens maar tijdelijk geweest. Na de verdwijning van Sigerus (omstreeks 1184)⁴³ bleef Simon de enige *notarius* te Gent⁴⁴.

4. Uiterst belangrijk voor de Gentse geschiedenis is de getuigenlijst van de oorkonde van 1176 voor het Leprozenhuis. Naast de broer van de graaf, een aantal vooraanstaanden uit de grafelijke *curia*, de grafelijke zegelbewaarder en de reeds genoemde *Sigerus notarius*, komen in deze getuigenlijst 11 Gentse schepenen voor, aangekondigd door: *S(ignum) scabinorum Gandensium*. Voor dat vroege tijdstip beschikten we tot nu toe alleen voor de periode tussen 1169 en 1198 over een lijst van

(40) Strubbe, *a.w.*, blz. 35, n. 7; H. Pirenne, *La chancellerie et les notaires des comtes de Flandre avant le XIIIe siècle* (Mélanges Julien Havet, Parijs, 1895), blz. 740, n. 4 (op blz. 741).

(41) H. Pirenne, *L'instruction des marchands au moyen âge* (herdruk in: *Histoire économique de l'occident médiéval*, 1951), blz. 565 n. 2. Verdere referenties betr. *Simon notarius Gandensis* bij Reusens, *Chancelleries inférieures*, blz. 128. Het is ook merkwaardig dat er slechts één vermelding van een *Simon capellanus*, uit 1186, bekend is (Reusens, *loc. cit.*).

(42) Zie voorg. noot.

(43) Reusens, *Chancelleries inférieures*, blz. 128.

(44) Dit blijkt duidelijk uit de grafelijke rekening, de zgn. Grote Brief, van 1187, waar voor de zeer belangrijke domaniale centrale te Gent, alleen door *Simon notarius* de rekening wordt voorgelegd. Het gedeelte van de Grote Brief van 1187 waarin o.m. de grafelijke inkomsten uit de Gentse spijker staan opgetekend, bleef tot nu toe onbekend. In samenwerking met Dr Gijsseling bereiden wij de uitgave van dit belangrijke document voor. Verdere referenties betr. Simon, tot en met het jaar 1187, bij Reusens, *Chancelleries inférieures*, blz. 128.

7 Gentse schepenen, dagtekenend van 1169, die Blockmans uit het *Liber Traditionum* van St Pieters gehaald heeft ⁴⁵.

Drie schepenen uit onze getuigenlijst van 1176 worden reeds in 1169, in de door Blockmans opgestelde lijst als schepenen aangetroffen. Het zijn : *Henricus filius Reinburgis*

Fulchro Albus

Willelmus Ersbil.

De overige vier namen uit de lijst van 1169 bij Blockmans verschijnen in 1176 niet meer. In de plaats daarvan komen in de oorkonde van 1176 voor het eerst als Gentse stadsschepenen voor :

Sigerus de Foro : vgl. de 13e-eeuwse vermeldingen van een Godefrius de Foro, echter niet uitdrukkelijk als schepen, onder de voornaamste patricische families van Gent, bij Blockmans, *Stadspatriciaat*, p. 66 (n.), p. 526.

Gerulphus de Schalda : in 1218 was een Gerulfus de Scalda schepen (Blockmans, *a.w.*, p. 456). In okt. 1223 was hij reeds overleden. (*Ibidem*, p. 402-403, nr 17). Misschien geldt het dezelfde persoon als in 1176.

Henricus Werregaren : Reeds vermeld, doch niet als schepen, in 1168 (A. Fayen, *Liber Traditionum sancti Petri*, p. 187, r. 26). Geen andere vermeldingen van schepenen uit deze belangrijke familie zijn bekend vóór 1302. Wellicht dezelfde als de eigenaar van een grond te Addendijk, die in 1231 reeds overleden bleek te zijn (Blockmans, *a.w.*, p. 402-403, nr 24 = *ibid.*, p. 498-99). Een Symon Werregarn was in 1208-1212 proost van de St Baafsabdij (Blockmans, *a.w.*, p. 499 n. 1). Te Gent bestond er een Werregarenstraat (*ibid.*, p. 499. n. 1).

Boidinus filius Gerardi : Misschien te identificeren met Balduinus, filius Gerardi de Scaldo (A. Fayen, *Liber Traditionum sancti Petri*, p. 187, r. 25) (a° 1168).

Boidinus Bloma : zoon van Hobarnus de Velde, Gents schepen vóór 1164 (A. Fayen, *Liber Traditionum Sancti Petri*, p. 177, r. 13).

Philippus filius Gerelmi : waarschijnlijk de zoon van Gerelmus Buttelttrin, schepen in 1169 (Blockmans, *a.w.*, p. 455). Vgl. Philippus filius Gerelmi Buttelttrin vermeld in 1183 (Fayen, *LT*, p. 203, r. 9-10). Vgl. ook de schenking in 1220 door Jutha, weduwe van Filips Buttelttrin, aan Boudelo (Blockmans, *a.w.*, p. 400-401, nr 14). De aanduiding *filius Gerelmi* ligt aan de oorsprong van de latere familienaam *ser Gherelmszone* (Blockmans, *a.w.*, p. 538).

Arnulphus Rusticus : een *Arnoldus Rusticus dictus* wordt, samen met Fulcro Albus en Balduinus Morel (schepenen in 1169 : Blockmans, *a.w.*, p. 456), vermeld in 1168 als broeder van *Wethericus de*

(45) Blockmans, *Stadspatriciaat*, blz. 455-456.; A. Fayen, *Liber Traditionum sancti Petri Blandiniensis* (Gent, 1906), nr 187, blz. 189, r. 20-24.

Oldenarde (Fayen, *LT*, p. 185). Een *Eustase Dorpre* was schepen te Gent kort na 1 juni 1281 (Blockmans, *a.w.*, p. 400).

Everdeius de Curia : eerste vermelding van een schepen uit de belangrijke familie der Utenhove's. Een Eustachius de Curia wordt vermeld als schepen in 1198 (Blockmans, *a.w.*, p. 456).

Uit dit onderzoek kunnen enkele conclusies gehaald worden, in de eerste plaats wat het aantal schepenen in de tweede helft van de 12e eeuw betreft. Afgaande op gegevens uit het begin van de 13e eeuw waaruit het bestaan van 13 schepenen blijkt, neemt men algemeen aan dat voordien, onder de Elzassers, eveneens 13 schepenen de Gentse schepenbank vormden. Die veronderstelling wordt dank zij onze lijst nog waarschijnlijker. De getuigenlijst van 1176 noemt er weliswaar maar elf, doch ze beweert niet dat *alle* schepenen de oorkonde medeondertekend hebben. Door een gelukkig toeval kennen we bovendien een afwezige twaalfde schepen, Giselbertus Longus, die zowel vóór als na 1176, nl. in 1169 en 1198 in andere documenten als schepen verschijnt⁴⁶. We bezitten dus thans voor het jaar 1176 zeer waarschijnlijk een bijna volledige lijst der Gentse schepenen, nl. twaalf van de dertien.

Een andere vraag, voor de oplossing waarvan Blockmans slechts over enkele magere aanduidingen beschikte, betreft de levenslange ambtsduur der schepenen, die Blockmans onder het bewind der Elzassers niettemin voor waarschijnlijk hield⁴⁷. De voorbeelden van Henricus filius Reinburgis, Fulchro Albus en Willermus Ersbil, vermeld in 1169 en 1176 en van Gerulphus de Schalda, vermeld in 1176 en 1218, maken deze waarschijnlijkheid welhaast tot een zekerheid.

Ook op de laatste vraag die Blockmans zich stelde⁴⁸, nl. of het Gentse schependom een oligarchie was, kunnen we thans met meer stelligheid een bevestigend antwoord geven. We hoeven zelfs niet meer op de 13e-eeuwse voorbeelden beroep te doen om te bewijzen dat de schepenfunctie zeer dikwijls van vader op zoon overging : Boidinus Bloma en Philippus filius Gerelmi (Butteltrin) zijn duidelijke 12e-eeuwse voorbeelden. De vroege vermelding van schepenen uit families waarvan men tot nu toe slechts een latere vertegenwoordiger kende, bevestigt eveneens de stelling dat het schependom een clan was, gebaseerd op het patriciaat. Sigerus de Foro, Henricus Werregans, Arnulphus Rusticus en Everdeius de Curia mogen in dit verband als typische gevallen worden aangehaald.

5. Het laatste gegeven uit de oorkonde van 1176 van graaf Filips voor het Leprozenhuis brengt een volkomen nieuw element in de geschiedenis van de Gentse burcht. Het komt voor in de datum van de oorkonde : « *Actum Gandavi in domo mea lignea* ». Iedereen die enigszins vertrouwd is met de problematiek van het Gentse *castrum* zal beseffen voor welk een belangrijk nieuw gegeven we hier staan. Tot nu

(46) Blockmans, *a.w.*, blz. 456.

(47) Blockmans, *a.w.*, blz. 333.

(48) Blockmans, *a.w.*, blz. 334.

toe immers kende men binnen het Gentse *castrum* slechts één grafelijke verblijfplaats vóór 1180, nl. de *lapidea domus et turris*, waarvan de vroegste vermelding dagtekent uit 1128 en voorkomt in het verhaal van Galbert van Brugge⁴⁹. Het is het stenen rechthoekig gebouw dat de basis vormt van de huidige Meeste Toren en waarvan de constructie wellicht uit de eerste helft van de 11e eeuw dagtekent⁵⁰. Men is het erover eens dat dit gebouw tot uitgangspunt diende voor de aanleg van het huidige Gravensteen, dat door Filips van de Elzas in 1180 als een volkomen nieuwe constructie, als een dwangburcht, werd opgericht⁵¹. Vóór 1180 bestonden er dus met absolute zekerheid twee grafelijke verblijfplaatsen binnen het Gentse *castrum*: een stenen gebouw met het uitzicht van een « *turris* », op de plaats van de latere Meeste Toren, en een houten gebouw, op een plaats binnen of in de onmiddellijke omgeving van het huidige Gravensteen, welke we thans nader moeten trachten te bepalen. We worden hierin op zeer gelukkige wijze geholpen door een vermelding die weliswaar niet aan vroegere auteurs is ontgaan⁵², doch waarvoor men geen uitleg wist. In december 1269 verkocht gravin Margareta nl. aan *Fulco Masc*, lid van het Gentse patricisch geslacht van die naam en kapelaan van de O.L.V.-kerk te Doornik, « *fundum loci in quo sita erat domus que aula comitis dicebatur* »⁵³. Aan de hand van de tekst van de verkoopakte heeft Blockmans de preciese ligging van dit stuk grond zeer goed kunnen bepalen⁵⁴. Het strekte zich uit langs de oever van de Lieve, vlak naast de « *Hovetbrugghen* » (= *Hofbrug*, huidige zgn. Onthoofdingsbrug)⁵⁵, tussen de straat naast het Gravensteen die op de *Hovetbrugghen* aansluit (« *strata juxta castrum* »)⁵⁶ en de grond in de hoek van de Lieve en de Leie waar, aldus de tekst, de scholen van Ste Veerle stonden en het huis van de proost van Ste Veerle had gestaan⁵⁷. Van deze gebouwen werd het gescheiden door een smal straatje dat naar de Lieve toe liep⁵⁸.

(49) *Galbert de Bruges, Histoire du meurtre de Charles le Bon*, uitg. H. Pirenne (Parijs, 1891), blz. 156. Uit de passage bij Galbert blijkt met voldoende duidelijkheid dat *domus* en *turris* één geheel vormden, in tegenstelling met de verkeerde interpretatie van J. Vuylsteke, *Het Gravenkasteel* (Handel. v. de Gesch. en Oudhk. Kring van Gent, II, 1895-96), blz. 70.

(50) H. Van Werveke, *Opgravingen en navorsingen in verband met de oudste geschiedenis van de stad Gent* (Bijdragen voor de geschiedenis der Nederlanden, IX, 1954), blz. 36. Een afbeelding van de reconstructie van dit gebouw in: *Algemene Geschiedenis der Nederlanden*, II, pl. 16, 2 (tegenover blz. 185).

(51) A. De Vlaminck, *Le château des comtes à Gand* (Annales de la Société d'Archéologie de Bruxelles, XV, 1901), blz. 306-308.; Vuylsteke, *Het Gravenkasteel*, blz. 67-71.

(52) De Vlaminck, *art. cit.*, blz. 299.

(53) Uitg. F. De Potter, *Petit cartulaire de Gand* (Gent, 1885), blz. 16 n° VI. Over de verkoop: Blockmans, *Stadspatriciaat*, blz. 309 n. 1.

(54) Blockmans, *a.w.*, Bijlage IV, Plan van Gent ca 1300, en blz. 480, nr 53.

(55) *Ibidem*, Plan en blz. 482, nr VIII.

(56) *Ibidem*, Plan en blz. 475, bn

(57) « *post scholas sancte Phœrabilidis Gandensis et post locum ubi domus et virgultum Gerardi prepositi dicte ecclesie sita erant* ». Vgl. Blockmans, *a.w.*, Plan en blz. 480, nrs 51 en 52.

(58) Blockmans, *a.w.*, Plan en blz. 475, bo.

We zijn ervan overtuigd dat de *domus lignea* van de graaf van 1176 heeft gestaan op het perceel (*fundus*) dat door gravin Margareta in 1269 aan Volker Masch werd verkocht. Volgens de tekst van de verkoopakte had hierop eens gestaan een *domus* die « *aula comitis* » werd genoemd. Met *aula comitis* wordt in alle 12e-eeuwse teksten de grafelijke verblijfplaats binnen de burcht bedoeld⁵⁹. Dat de graaf in 1176 er te Gent ae voorkeur aan gaf te verblijven in een houten *domus*, zal niemand verwonderen wanneer men bedenkt hoe weinig aantrekkelijk het verblijf moet geweest zijn in de donkere, weinig geschikte en oude *lapidea domus et turris* die trouwens kort daarop, in 1180, tot een ruimere verblijfplaats werd omgebouwd. Ook te Brugge bestond er, naast een ouder « steen », een wellicht jonger huis van de graaf⁶⁰. De toestand te Brugge zou echter nog nauwkeuriger onderzocht moeten worden aan de hand van de gegevens bij Galbert van Brugge. De verdwijning van de *domus lignea* — ze bestond blijkbaar al lang niet meer in 1269⁶¹ — moet zeer waarschijnlijk door de oprichting van het Gravensteen verklaard worden. Uiteraard heeft de bouw van het Gravensteen tot grote wijzigingen in de topografie van het Gentse *castrum* aanleiding gegeven. Zou het zelfs niet zó zijn dat de verdwijning van de *lignea domus* aanleiding is geweest tot die grote veranderingen? We zinspelen hier op de grote brand die de stad Gent kort vóór 1179, wellicht nog in 1176, geteisterd heeft. Het is bekend dat o.m. de Ste Veerlekerk en haar archief in deze brand vernield werden⁶². Is het trouwens niet eigenaardig dat in de verkoopakte

(59) De uitdrukking « *domus comitis* » is nochtans frekwenter. Vgl. niettemin : « *Brugis in aula comitis* » (1176) (H. Coppieters Stochove, *Regestes de Philippe d'Alsace*, Handl. Maatsch. Gesch. en Oudhk. te Gent, VII, 1906, blz. 50 nr 130); « *Insulis in aula comitis* » (1152) (H. Coppieters Stochove, *Regestes de Tbierris d'Alsace*, Handel. Maatsch. Gesch. en Oudhk. te Gent, IV, 1902, blz. 264 nr 115). Zie als verhalende bron Galbert, uitg. Pirenne, index, sub v^o *domus*.

(60) J. Dhondt. *De vroege topografie van Brugge* (Handel. Maatsch. Gesch. te Gent, Nieuwe reeks, XI, 1957), blz. 3, 7 (plan: nrs I en III) en 15. In dit artikel heeft Prof. Dhondt de vermelding van de *lapidea domus comitis* te Brugge in 1088, gesignaleerd door N.N. Huyghebaert OSB, *Une notice du cartulaire de l'abbaye de Saint-Nicolas-des-Prés* (Bull. Comm. Royale d'Histoire, CXVI, 1951), blz. 130-131, over het hoofd gezien.

(61) « *fundum loci in quo s'ita erat domus que aula comitis dicebatur* ».

(62) Vgl. de oorkonde van aartsbisschop Willem van Reims van 1179 voor Ste Veerle, geciteerd door Pirenne, *L'instruction des marchands* (herdruk), blz. 565, n. 2: « *Postmodum autem infortunio miserabili, praefato oppido penitus igne consumpto, etiam dicta ecclesia (Ste Veerle) in pulverem et in cinerem redacta, cum privilegia ejusdem ecclesiae ... fuissent in combustione et cibus ignis ...* ». Zonder enig argument plaatst Pirenne, *loc. cit.*, deze brand omstreeks het midden van de 12e eeuw. Het lijkt ons waarschijnlijker dat hij niet zeer lang vóór 1179 plaats had. Blockmans, *Stadspatriciaat*, blz. 71, plaatst de brand in 1176, zeer waarschijnlijk in navolging van V. Fris, *Histoire de Gand* (Brussel, 1913), blz. 31, die echter geen bron opgeeft. Beide auteurs schijnen o.m. te steunen op het feit dat geen Gentse handvesten ouder dan 1178 bewaard zijn. D't argument schijnt ons aanvaardbaar mede omdat de tekst van een oorkonde van Filips van de Elzas van 1169 voor Ste Veerle verloren is en zelfs niet in een cartularium werd overgeleverd (Rijksarchief Gent, Ste Veerle (voorheen St Nikolaaskerk), kanton K: bundel « Histoire », « Extracta ex quodam antiquo libro pergamenio pro instructione DD. capituli Sancti Pharaïldis porrigenda », saec. XVII).

van 1269 ook van het huis van de proost wordt gezegd dat het eertijds naast de *aula comitis* gestaan had en er toen blijkbaar niet meer stond? Het komt ons dan ook, mede wegens de samenloop der data, vrij waarschijnlijk voor dat de grote brand van kort vóór 1179 alle houten gebouwen aan de voet van het latere Gravensteen vernietigd heeft, de *domus lignea* van de graaf inbegrepen, en dat o.m. dit de aanleiding is geweest tot de bouw van het Gravensteen in 1180 en de grote veranderingen die er ongetwijfeld mede gepaard zijn gegaan. In afwachting van een nog steeds zeer gewenste studie over de vroege topografie van het Gentse *castrum* houden wij deze verklaring voor waarschijnlijk.

Filips, graaf van Vlaanderen en van Vermandois, schenkt aan het Leprozenhuis te Gent de nieuw ontgonnen grond naast het hospitaal die Gerardus Blundus van hem had gehouden, met uitzondering van de cijns van het huis van Tanchredus, welke dezelfde Gerardus bestemd heeft voor een jaargetijde in zes Genise kerken ter nagedachtenis van graaf Diederik.

Gent, [vóór augustus]¹ 1176.

A. ORIGINEEL. Perkament (H. links 346 mm., rechts 331 mm.; plica 28 mm.; B. 244 mm.) Op dubbele staart van witte en bruine zijde, door dubbele spleet in de plica, sterk beschadigd zegel van de graaf (Rond. Bruine was. Randschrift volledig vernield. Type: gehelmde ridder met opgeheven zwaard en schild op dravend paard naar rechts. Tegenzegel: rond, diameter: 50 mm.; van het randschrift enkel nog bewaard [VIROM] ANDIE +; type: gehelmde ridder met banier op dravend paard naar links). Rijksarchief Gent, fonds Rijke Gasthuis (gedeponeerd archief van het Bisdom Gent), charters *sub* ^o 1176. Op de rug: hand van 1621, "M5"²; hand s. XVII, « Ghifte van Maria Lanc belast met een jaerghetije »; hand s. XVIII, « Ghifte van grave Filips Elsaten den soen van G. Dieric Elsaten van het goet gheleghen ontrent het rycke gasthuis ».

B. AFSCHRIFT van 27 okt. 1390 in een vidimus van de schepenen van Gent. Rijksarchief Gent, fonds Rijke Gasthuis (gedep. archief van het Bisdom), charters, *sub* ^o 1176. — C. Afschrift van 15 juli 1623 op los papier, geauthentificeerd door notaris J. Lievens. Rijksarchief Gent, fonds Rijke Gasthuis (gedep. archief van het Bisdom), charters, zelfde enveloppe als A, naar A.

FACSIMILÉ: hierna, nr I.

† In nomine sancte et individue trinitatis in perpetuum. Ego Philippus Flandrie et Viromandie comes notum esse volo tam futuris quam presentibus quod pro salute anime mee et patris mei et antecessorum meorum dedi in elemosinam in perpetua pace et quiete possidendam leprosis de Gandavo, terram illam novam iuxta domum illorum quam ego dederam Gerardo Blundo servienti meo. Ita sane quod prefatus Gerardus in presentia hominum meorum et scabinorum Gandensium pretaxatam terram in manus meas resignavit ad opus illorum pauperum et omne ius quod in ea habebat werpivit. Una tamen mansura excepta, Tanchredi videlicet, quattuor solidos quot annis reddente, quos Gerardus instituit ad faciendum anniversarium patris mei comitis Theoderici in sex ecclesiis Gandensis opidi, ita quod sacerdos sancte Pharaheldis, capellanus meus, prescriptos nummos singulis annis recipiet et eos distribuet pretaxatis VI ecclesiis, pro faciendo anniversario quod est XVI° kalendas februarii. Ut autem hoc ratum et inconcussum permaneat, sigilli mei auctoritate et testium subnotatione presentem paginam corroborari precepi.

(1) Deze precisering van de datum is gesteund op de ondertekening van de oorkonde als getuige door Petrus, de broer van graaf Filips, die in augustus 1176 overleed. Vgl. L. Vanderkindere, *La formation territoriale des principautés belges*, I² (Brussel, 1902), blz. 310.

(2) Verwijzing naar een inventaris der charters van 1621. fol. 12 v°. Rijksarchief Gent, Fonds Rijke Gasthuis, register nr 2.

Ego philippus
 et uicomandis comes notu esse uolo. cum futuris quia presentibus
 pro salute anime mee et patris mei et amice mee. sed in elemosinam
 in pacis pace o quere possideam leprosi de gandauo terra illam nouam
 iuxta domum illam quam ego dederam Gerardo blundo feruente meo. Ita sane
 quod predictus Gerardus in presentia hominum meorum et scabinos gandensium
 preteritam terram in manus meas resignauit ad opus illius pauperum. et omne
 id quod in ea habebat recepit. Una tamen manum exopta continere
 di uidelicet quatuor solidos quot annis reddente. quos Gerardus iudice
 et ad faciendum annuuarium patris mei comitis theoderici in sex ecclesiis
 gandensium opidi. ita quod sacerdos sancte parabelis capellanus meus. pro
 septem numis singulis annis recipiet. et eos distribuet praxato. vi. ecclesiis
 pro faciendis annuuaris. quod est. xvi. kalendas februarii. Ut autem
 hoc ratu. et inconculsum permaneat. sigilli mei auctoritate et testam
 et notacione presentem paginam corroborari precepit. S. Petrus filius mei.
 S. Radonis buticularii mei. S. Walterus de rememondis. S. Rogerus cur
 manensis castellanus. S. Gerardo de meensis. notarii et sigillarij mei. S. Si
 gerus gandensium notarius. S. Symonis de stambekis. S. scabinos gandensium
 um. Sigem de baso. Gerisus de schalda. Henricus waregus in. Boidam
 in gerardi. Boidam bloria. Harici filij reynburgis. philippi filij Ger
 mi. fulchronis albi. Willemi albi. Arnulphi rullei. Euerdei de
 curia. S. fulcoris filij Godefridi ruli. actum gandauo. in domo mea
 lignea. Anno dñice incarnationis. m. ccc. lxxvi.

IN NOMINE SANCTI ET INDIVISIBILI TRINITATIS AMEN //

San pleneū quā futurū cognoscit uniuersitas. qm̄ philip' flandrie et iurisdictione
comet nouam terrā quam Gerardus albus possederat. Gerardus consensente in
beate marie gandau ad usum leprosoꝝ. q̄ alioꝝ hodie deo militanciu. pro amonitione
et auxilioꝝ suoz conuulit. Precancam itaq; terrā p̄fariū Gerard suo in remissione
quingentis mansuris ordinauit q̄ unāquāq; sub cruce quatuor solidoz annuatim
dantur. quoz dimidietas in natali dñi. restona uero dimidietas in natiuitate beati iohannis
baptiste perducenda est. Preterea quonenscūq; possidentiu aliquid noui contigerit
in herede et ea q̄ p̄t possiderit. ab hospicio et cōstrabus regunt. quibz manuum
in chentē uel aliqua sui impensa donū hereditariū sui de manu illoz recipiet. Si uero
alios portione quā in p̄bata terra habuerit. uendiderit. hospiciū tūc q̄
sua erementū decē et octo nūmos et mansura operabit. Et dimidietas uere p̄t
dimidietate raris frigit. uerūz nummos dimidiabit. Item et si hospicio cō
tinent. amonitione. q̄ etiam gratū debet. cum ruidat. Iohes ad mōnitione
in quā p̄bationem uel aliq̄ seruite uenit frigit. sed solum cōtū. cōstrabus et
p̄t. et diem in ea habitauerit. ab omni debito lib̄. q̄ in pace et
q̄ debunt. Si uero aliq̄ fructū uel p̄t sanguinis effusione uel aliquid
miserit. coram hospicio et cōstrabus uari habunt. q̄ si pro
causē uerget. non poterit. etiam hostiis comit a quo dicitur
in omni uis. etia ruidabitur. Sciendū est q̄ si p̄t
uoluerit. uel uendiderit. uel amonit. dicitur. q̄
q̄ hoc infra uel alienauerit. uel p̄batione uel
miserit. et p̄t malefactionis circula. contumacia.

ARCHIVES DE L'ETAT
A GAND

S. Petri fratris mei³. S. Ratsonis buticularii mei⁴. S. Walteri de Tenremonda⁵. S. Rogeri Curtracensis castellani⁶. S. Gerardi de Mecinis, notarii et sigillarii mei⁷. S. Sigeri Gandensis notarii⁸. S. Symonis de Stenbeka⁹. S. scabinorum Gandensium¹⁰: Sigeri de Foro, Gerulphi de Schalda, Henrici Werregaren, Boidini filii Gerardi, Boidini Bloma, Henrici filii Reinburgis, Philippi filii Gerelmi, Fulchronis Albi, Willelmi Ersbil, Arnulphi Rustici, Everdei de Curia. S. Fulcoudi fratris Godefridi Rufi¹¹.

Actum Gandavi in domo mea lignea, anno dominice incarnationis M.C.LXXVI^{to}.

2

Filips, graaf van Vlaanderen en van Vermandois bevestigt zijn tussenkomst in de schenking door Gerardus Albus aan het Leprozenhuis te Gent van een nieuw ontgonnen grond. Hij regelt het regime der tenures, het persoonlijk statuut der tenurehouders en de uitoefening van de rechtspraak binnen dit gebied.

[1183-1184]¹²

(3) Broeder van Filips van de Elzas, elect van Cambrai (1167), overleden in augustus 1176. Over hem: L. Vanderkindere, *La formation territoriale des principautés belges*, I² (Brussel, 1902), blz. 310; J. Johnen, *Philipp von Elsass* (Bull. Commission royale d'Histoire. LXXIX, 1910), blz. 423.

(4) Raas [IV] van Gavere, schenker van de graaf; geboren ca 1139, overleden tussen 1182 en 1190. Over hem: T. de Limburg-Stirum, *Les seigneurs de Gavre* (Brussel, 1926), blz. 15-21.

(5) Walter [II], heer van Dendermonde, zoon van Walter [I] van Dendermonde en kleinzoon van Daniël van Dendermonde. Vermeld vanaf 1163 (A. Duchesne, *Histoire généalogique des maisons de Guines, d'Ardre, de Gand et de Coucy*. Parijs, 1631. Preuves, blz. 106). In 1176 bevestigt hij een schenking van zijn vader (uitg. A. De Vlaminck, *Cartulaire de la ville de Termonde*, Gent 1877, blz. 49, nr LIX). Hij was gehuwd met Adelisa van Boiscure (Annales du Comité flamand de France, VI, blz. 254). Wij mochten, door bemiddeling van Prof. Dhondt, deze gegevens ontlenuen aan de onuitg. dissertatie van Mevr. L. Dhondt-Sevens over de abdijvoogdijen in Vlaanderen. De heren van Dendermonde waren inderdaad voogd van de Sint-Baafsabdij te Gent.

(6) Roger [I], burggraaf van Kortrijk, wordt vermeld tussen 1133 en 1190. Van 1151 tot 1187 was hij tegelijk burggraaf van Gent, hetgeen waarschijnlijk zijn optreden als getuige in deze oorkonde verklaart. Over hem: F. Vercauteren, *Etude sur les châtelains comaux de Flandre du XIe au début du XIIe siècle* (Etudes d'histoire dédiées à la mémoire de Henri Pirenne. Brussel, 1937), blz. 441-442.

(7) Gerard van Mesen, grafelijk zegelbewaarder vanaf 1169, en bovendien, vanaf 1183, proost van St Pieters te Rijsel; overleed waarschijnlijk in 1191. Over hem: Reusens, *Chancelleries inférieures*, blz. 111-114.

(8) Vermeld tussen 1170 en 1184. Over hem: Reusens, *Chancelleries inférieures*, blz. 128.

(9) Getuige in een oorkonde van Philips van de Elzas voor St Baafs (1170): Coppieters Stochove, *Regestes de Philippe d'Alsace*, blz. 31, nr 78. Een Lambert van Steenbeke wordt in 1138 vermeld als getuige in een oorkonde van Diederik van de Elzas: Coppieters Stochove, *Regestes de Thierry d'Alsace*, nr 44, op blz. 232.

(10) Tot deze groep behoren klaarblijkelijk de volgende elf namen. Over hen: hoger, blz. 14. De laatste getuige, Fulcoudus, behoort — blijkens het afzonderlijk *signum* — niet tot deze groep.

(11) Niet identificeerbaar. Een Godefridus Rufus komt met Gentse voor-aanstaanden voor in 1163 en 1164 (A. Fayen, *Liber Traditionum sancti Petri*, blz. 174, r. 17; blz. 177, r. 17).

(12) Voor de vaststelling van de datum, zie hoger, blz. 3, n. 15.

A. *ORIGINEEL*. Perkament (H. 220 mm.; plica 26 mm.; B. 272 mm.). Eertijds gezegeld op dubbele staart van wit leder; zegel verdwenen. Rijksarchief Gent, fonds Rijke Gasthuis (gedeponeerd archief van het Bisdom Gent), charters, *sub* a° 1168-1191.

Op de rug: hand s. XVI: « van sente maeren lande »; hand van 1621, « I. 1 »¹³; hand s. XVII, onleesbaar.

a) Ontwerp: zie nr 3. β) Ontwerp zie nr 3.

B. *AFSCHRIFT* in vidimus van ca 1242-1252 door de prior der Dominikanen te Gent. Rijksarchief Gent, fonds Rijke Gasthuis (gedeponeerd archief van het Bisdom Gent), charters, *sub* a° 1168-1191. — C. Afschrift: idem als B. — D. Afschrift in een Cartularium van 1381, fol. 1 r° , naar B. Rijksarchief Gent, fonds Rijke Gasthuis, register nr 4. — E. Afschrift s. XIV in het Premier Cartulaire de Flandre, fol. 23 r° . Lille, Archives dép. du Nord, B 1561. — F. Middelnederl. vertaling s. XIV. Rijksarchief Gent, fonds Rijke Gasthuis (gedep. archief van het Bisdom), charters *sub* a° 1168-1191.

UITGAVEN: a. MIRAEUS-FOPPENS, *Opera diplomatica*, dl IV, blz. 212-213. — b. C. DIERICKX, *Mémoires sur la ville de Gand*, dl I, 1814, blz. 581-584 (n.).

REGESTEN: A. WAUTERS, *Table chronologique*, dl II, blz. 696.; H. COPPIETERS-STOCHOVE, *Regestes de Philippe d'Alsace*. blz. 119, nr. 336.

FACSIMILÉ: hiema, nr II.

In nomine patris et filii et spiritus amen ^(a). Ego Philippus Flandrie et Viromandie comes, tam presentibus quam futuris notum fieri volo quod terram novam quam Gerardus Albus possederat par manum meam in ecclesia beate Marie Gandavi ^(b) ad usus leprosorum et aliorum ibidem Deo militantium pro anima sua et antecessorum suorum concessit. Pretaxatam itaque terram prefatus Gerardus suo in tempore in viginti duas mansuras divisit et unamquamque sub censu quatuor solidorum annuatim instituit, quorum dimidietas in Natali Domini, reliqua vero dimidietas in Nativitate beati Johannis Baptiste est persolvenda. Preterea quotienscumque possidentium aliquem mori contigerit, heres eius ea que pater possedit a magistro hospitalis et confratribus requiret et absque omni relevio et exactione donum hereditatis sue de manu illorum gratis recipiet. Si vero aliquis porcionem quam in prelibata terra habet vendiderit, magister hospitalis tam ex vendente quam ex emente XVIII nummos ex mansura habebit, ex dimidia IX. Si vero plus minusve venderit secundum quod ratio exigit plus minusve hospitalarius habebit. Nemo etiam nisi de consensu et voluntate magistri hospitalis, quod etiam gratis debet concedere, eam invadiabit. Insuper ab inhabitatoribus aliquam exactionem vel aliquid servile opus nemo exiget, sed soluto censu constituto, ex quo per annum et diem in ea sine impetitione et calumpnia habitaverint, ab omni debito liberi, sua in pace et quiete possidebunt. Magnam autem iusticiam mihi retinui, minorem vero eis reliqui. Ceterum si quis eorum mercator extiterit, non strictiori lege quam ceteri Gandenses opidani alicubi teneri poterit. Ut autem hoc ratum incon vulsumque permaneat presentem paginam sigilli

^(a) sancti *ontbreekt* in A. — ^(b) sancte Marie ^a; in terra beatae Mariae juxta Gandavum ^b. Zie hoger, blz. 5, n. 11.

(13) Verwijzing naar een inventaris der charters van 1621, fol. 11 r° . Rijksarchief Gent, fonds Rijke Gasthuis, register nr 2.

mei appensione et subscriptarum testimonio personarum muniri feci. S.G. de Mecinis Insulensis prepositi ¹⁴. S. Sigeri notarii Gandensis ¹⁵. S. Simonis portarii ^(a) fratris eius ¹⁶. S. Jeorgii presbiteri ¹⁷. S. Simonis notarii Gandensis ¹⁸. S. Magistri Danielis clerici comitis ¹⁹.

(^a) *portarii A* (sic).

3

Ontwerp, in notitia-vorm, van de oorkonde van graaf Filips voor het Leprozenhuis te Gent [1183-1184], hiervoor uitgegeven onder nummer 2. [ca 1183-1184]

α) Perkament (H. 222 mm.; B. 216 mm.). Geen plica, niet gezegeld. Rijksarchief Gent, fonds Rijke Gasthuis (eigendom Rijksarchief), charters, *sub a^o* 1168-1191 (oud nummer :1).

Op de rug : hand s. XVII, « O.8. Ghifte van het nieulant door grave Philips » ²⁰.

β) Perkament (H. 269 mm.; B. 204/210 mm.). Geen plica, niet gezegeld. Rijksarchief Gent, fonds Rijke Gasthuis (eigendom Rijksarchief), charters, *sub a^o* 1168-1191 (oud nummer : 2). Klad van α).

Op de rug: hand. s. XVII, « O.8. Ghifte van het Nieulant door grave Philips » ²⁰.

Daar β) blijkbaar een klad is van α) werd α) als basis van de uitgave genomen. α) en β) zijn van dezelfde hand.

VERMELDING : F. BLOCKMANS. *Het Gentsche stadspatriciaat* (Antwerpen. 1938), blz. 78, n. 6 (op blz. 79) : zie hoger, blz. n. 14.

FACSIMILÉ van α) : hiernaast nr III.

In nomine sancte et individue trinitatis, amen (^a). Tam presentium quam futurorum cognoscat universitas quoniam Philippus Flandrie et Viromandie comes novam terram quam Gerardus Albus possederat, Gerardo consentiente, in ecclesia beate Marie Gandavi ad usus possessorum et aliorum ibidem Deo militantium pro anima sui et antecessorum suorum concessit. Pretaxa-

(^a) *ontbreekt in β*

(14) Zie hoger, blz. 21, n. 7.

(15) Zie hoger, blz. 21, n. 8.

(16) Enige bekende vermelding. Het ambt van *portarius* bij de grafelijke burcht te Gent komt voor in de Grote Brief van 1187. De *portarius* had recht op een vaste jaarlijkse vergoeding uit de Gentse spijker. In de late middeleeuwen was het een leen, gehouden van de Oudburg te Gent en « wellebootscap » geheten. Zie onze aangekondigde uitgave van de Grote Brief van 1187.

(17) Priester van de Ste Veerlekerk te Gent : vgl. Fayen, *Liber Traditionum*, nr 195, blz. 200, r. 26 (a^o 1177-1187).

(18) Vermeld tussen 1178 en 1189 (Reusens, *Chancelleries inférieures*, blz. 128). Misschien de zoon van *Sigerus notarius Gandensis* : vgl. de oorkonde van Filips van de Elzas voor Biervliet (1183), vermeld bij Coppieters Stochove, *Regestes de Philippe d'Alsace*, blz. 99, nr. 281. Zie ook hoger, blz. 14.

(19) Misschien te identificeren met een *Daniel notarius*, getuige in een oorkonde van Filips voor St Niklaas te Veurne : vgl. Reusens, *Chancelleries inférieures*, blz. 124.

(20) Verwijzing naar een inventaris der charters van 1621, fol. 14 v°. Rijksarchief Gent, fonds Rijke Gasthuis, register nr 2.

tam itaque terram prefatus Gerardus suo in tempore in viginti duas mansuras ordinavit, quam ^(a) unamquamque sub censu quatuor solidorum annuatim instituit, quorum dimidietas in Natali Domini, residua vero dimidietas in Navitate beati Johannis Baptiste persolvenda est. Preterea quotienscumque possidentium aliquem mori contigerit, heres eius ea que pater possedit ab hospitario et confratribus requiret et absque manuum unctione vel aliqua sui impensa donum hereditatis sue de manu illorum recipiet. Si vero aliquis portionem quam in prelibata terra habuerit vendiderit, hospitarius tam ex vendente quam ex emente decem et octo nummos ex mansura optinebit, ex dimidia vero prout dimidietatis ratio exigit uterque nummos dimidiabit. Nemo etiam nisi hospitario consentiente et mediante, quod etiam gratis debet, eam invadiabit. Insuper ab inhabitatoribus aliquam exactionem vel aliquid ^(b) servile nemo ^(c) exegerit, sed soluto censu constituto, ex quo per annum et diem in ea habitaverint, ab omni debito liberati sua in pace et quiete possidebunt. Si vero aliquid ^(d) forisfactum utpote sanguinis effusionem vel aliquod huiusmodi commiserint, coram hospitario et confratribus iuri stabunt. Quod si pro difficultate cause corrigere non ^(e) poterint, coram domino comite a quo dominium emanavit causa terminabitur. Sciendum est preterea quod si aliquis que ad mercatoria spectabunt vel vendiderit vel emerit, decimationibus exceptis, non strictiori lege quam ceteri Gandenses opidani in theloneo alicubi tenebitur. Si quis ^(f) itaque hec instituta vel alienaverit vel possessoribus deterioraverit, a supernorum civium consorcio ^(g) alienetur et perpetue maledictionis cumulo condempnetur. Amen.

^(a) et β . — ^(b) aliquod β — ^(c) *boven de lijn bijgeschreven in β* — ^(d) aliquod β . — ^(e) nom (*sic*) α . — ^(f) *boven de lijn bijgeschreven in β* — ^(g) *consorcio β* .

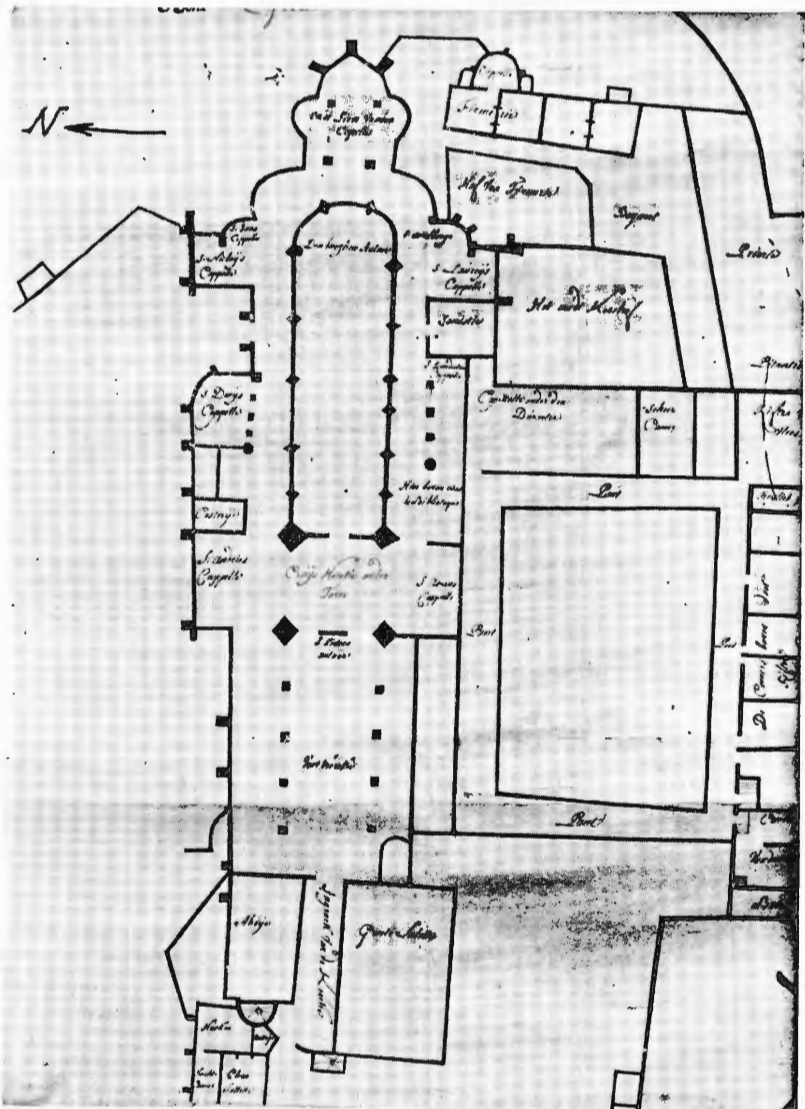

Fig. 1 — Plattegrond der Abdijkerk en aanpalende gebouwen vóór de Beeldstormerij (Rode Plan). — De W.-gevel van de kerk en van de refter (rechts)

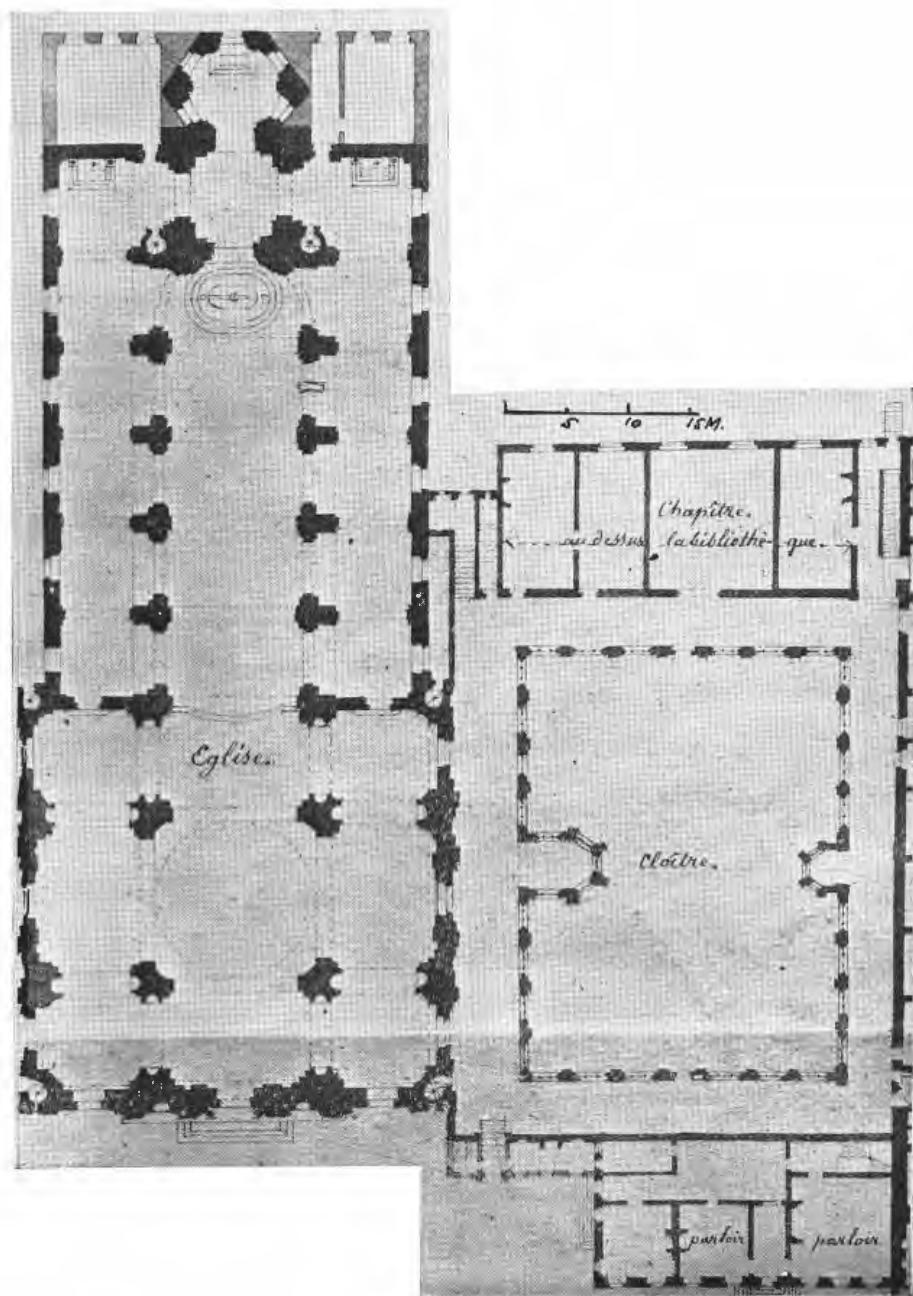

Fig. 2. Plan of the hospital building (1620-1730) and an hospital plan.